М. Рзагулузадәнин һекајәләри

Микајыл Рзагулузадә ушаг әдәбијјаты саһәсиндә чохдан чалышыр. О, өзүнүн бир сыра марағлы һекајәләрилә охучуларын рәғбәтини газанмышдыр. Онун 1950-чи илдә рус дилинә тәрчүмә олунмуш бир нечә һекајәси әдәби тәнгидин нәзәрини чәлб етмиш вә јүксәк гијмәтләндирилмишдир. Һәмин ил Үмумиттифаг миғјасында русча нәшр олунан ушаг әсәрләринә даир мәркәзи мәтбуатда чыхмыш ичмал мәгаләләрин бириндә М. Рзагулузадә маһир һекајә устасы адландырылыр. Бурада јазычынын хүсусән «Овчу» һекајәләри бәјәнилир вә буларын рус әдәбијјатында мүвафиг жанр үзрә јазмыш Аксаков, Тургенев вә Пришвинин кәтирдији әнʼәнәләрлә сәсләшдикләри көстәрилир.

М. Рзагулузадә бир мүддәт тәнгид саһәсиндә чалышмыш, шеир вә нәсрлә бәдии тәрчүмәләр етмишдир. Гејд етмәлијик ки, о, һансы саһәдә чалышыр-чалышсын мәһсулдар јазычыдыр. Онун аз мүддәт әрзиндә дөрд һекајә китабы нәшр едилмишдир: «Исток» (1949), «Мечта» (русча—1950), «Дан сөкүләндә» (1952), «Гу көлү» (1955).

Мөвзулары мүхтәлиф саһәләрдән алынмыш бу һекајәләрин әксәријјәти «Овчу һекајәләри» тәрзиндә јазылмышдыр ки, бунлар да Азәрбајчан әдәбијјатында јени жанр нүмунәләридир. Доғрудур, габаглар мәтбуатымызда овчулугдан бәһс едән бирики һекајә чыхмышдыр. Онларда ән әсас бир шеј—реал һәјати мәзмун чох зәифди, даһа доғрусу јох дәрәчәсиндә иди. Бу чүр һекајәләр дөврүн, халгын тәләбләринә ујғун кәлмәдикләриндән һеч кәс тәрәфиндән, һәтта о һекајәләри јазан мүәллифләрин өзләри тәрәфиндән дә давам етдирилмәди. М. Рзагулузадә әдәбијјатымызда биринчи олараг овчулугдан һәгиги, әсл реалистчәсинә һекајәләр јазмаға башламышдыр.

М. Рзагулузадәнин «Дан сөкүләндә» адлы китабынын мүгәддимәсиндә дејилир ки, «бу китабдакы һекајәләр Азәрбајчан совет әдәбијјатында «Ов һекајәләри» саһәсиндә илк тәчрүбәдир». Бу фикир тамамилә һаглы иди. Инди бу һекајәләр арасы кәсилмәз силсиләјә чеврилмишдир. Ајдын һисс едилир ки, М. Рзагулузадә бу јени саһәдә јарадычылыға башларкән, Азәрбајчанын классик вә мүасир һекајә усталарындан өјрәнир вә рус һекајәнәвисләринин мүтәрәгги әнʼәнәләринә садиг галыр.

М. Рзагулузадәнин һекајәләри јалныз овчулар вә овчулуға рәғбәт бәсләјән мәһдуд охучулар үчүн марағлы дејилдир. Бу һекајәләр кениш охучу даирәләри, кәнчләр вә јашлылар тәрәфиндән дә һәвәслә охунур. Һәмин һекајәләрдә өлкәмиздә апарылан коммунизм гуручулуғу иши, совет адамларынын характери вә мәишәти, сосиалист Вәтәнимиздә јенилијин көһнәликлә мүбаризәси оригинал бир шәкилдә өз бәдии әксини тапмышдыр. Мәсәлән, «Ишыглар јанды» һекајәсиндә мүәллиф бизи бир тәрәфдән Абшеронун гуртарачағында јерләшмиш Артјом адасындакы овлаг вә бунун хүсусијјәтләрилә таныш едир, о бири тәрәфдән дә дәниз-нефт буругларында чалышан Рәшид вә Алексеј кими габагчыл фәһләләрин, садә совет адамларынын образыны чанландырыр. Һекајә ачыг дәниздәки иш шәраитинин чәтинликләрини, партијамызын, Совет һөкумәтинин фәһләләрин һәјатыны вә сағламлығыны горумаг, зәһмәти јүнкүлләшдирмәк үчүн гајғысыны көстәрир. Мүәллиф охучулара һисс етдирир ки, өлкәмиздә нефт сәнаеси ишчиләри арасы кәсилмәдән јүксәк техника илә силаһландырылыр, адамларымызын мәдәни јашајыш вә истираһәтиндән өтрү һәр чүр шәраит јарадылыр. Јазычы, Артјом адасында салынмыш јени фәһлә гәсәбәсинин, бурадакы јени јашајыш евләринин, паркын, мәдәнијјәт сарајынын вә дикәр мәдәни очагларын инандырычы тәсвирини верир. Дәниз нефт буругларында чалышанларын тәбиәтлә кәркин мүбаризәси «Ики күллә» һекајәсиндә мәһарәтлә тәсвир олунмушдур.

«Еһтијат», «Гурдвуран», «Гу көлү» һекајәләриндә колхоз кәндинин сосиализм принсипләри әсасында сүрʼәтлә абадлашмасы, мүрәккәб вә гүдрәтли техника илә тәчһиз олунмуш кәнд тәсәррүфатыны идарә едән јени кадрларын јетишмәси, халгын рифаһ һалы конкрет, һәјати образларда гәләмә алынмышлар.

«Јаралы көјәрчин», «Шаһин» һекајәләри совет адамларынын һәр чүр шәраитдә сајыглығыны, Вәтәнә бәсләдикләри бөјүк севкини вә көстәрдикләри фәдакарлыглары тәсвир едир. «Адашлар» һекајәси харичдә—Бәсрә көрфәзиндә баш верән реал һадисәләрин инʼикасы әсасында динч совет дәнизчиләри илә мүстәмләкәчи американ дәнизчиләринин ичтимаи вә мәʼнәви кејфијјәт фәргләрини нүмајиш етдирир вә сосиалист инсанпәрвәрлијинин үстүнлүјүнү көстәрир.

М. Рзагулузадәнин һекајәләринин әксәријјәти кәркин интизарла охунур. Јазычы мүхтәлиф һәјат һадисәләрини ов сәһнәләрилә сых әлагәдә көтүрүр, лакин бош мачәрачылыға ујмур. Бүтүн бу јахшы чәһәтләри илә бирликдә М. Рзагулузадәнин һәмин һекајәләриндә гүсурлар да вардыр. Мәсәлән, «Ишыглар јанды» һекајәсиндә Рәшид—габагчыл нефт мәʼдәнинин ишчисидир. О, һәм дә көзәл овчудур. Мүәллиф јазыр ки, овчулуг аиләничәлик бир истираһәтдән башга, хүсуси идман нөвү олдуғундан Рәшиди мөһкәмләтмиш, ону шиддәтли истиләрә, бәрк сојуглара давамлы етмишдир. Одур ки, һекајәдә Рәшидин дәниздә үзмәк бачарығындан, гышын шахтасында гуш далынча буз кими сојуг суја кирмәсиндән сөһбәт кедәндә биз инаныр. Она да инанырыг ки, Рәшид үмумхалг мәнафеи уғрунда һеч бир фәдакарлыгдан чәкинмәјән совет кәнчидир. Лакин Рәшидин шиддәтли күләкдә аданын ән шималында—нефт буруглары јахынлығында ов едәркән, бирдән дәниздә гырылмыш електрик мәфтилләрини кедиб далғалар арасында тапмасы вә бирләшдирмәси инандырычы дејилдир.

М. Рзагулузадәнин һекајәләриндә гејри-реал вәзијјәтләрә инсан характерләринин тәсвириндә дә раст кәлирик. Мәсәлән, јазычы «Ики күллә» һекајәсиндә ики овчу—ики инсан типи јаратмаг истәмишдир. Бунлардан бири мүһәндис Елхандыр. Онун јашы чох олмаса да тәчрүбәлидир. О, нефт техникумунда охумуш, сонра институту битирмиш, узун мүддәт нефт мәʼдәниндә ишләмишдир. Елхан ишиндә олдуғу кими овчулуғунда да тәчрүбәли, сәлигәли, еһтијатлы, өзүнә вә јолдашларына гаршы тәләбкардыр. Һекајәдә онун һәрәкәтләри вә данышығы характеринә ујғун верилмишдир. Һекајәнин икинчи образы—Огтај исә белә дејилдир. Мүәллиф јазыр ки, Огтај сәнәт мәктәбини гуртармыш, сонра Урал поладәритмә заводларындан бириндә тәчрүбә кечиб гајытмыш, инди Бакыда чалышмагдадыр. О да өз ишиндә Елхан кими диггәтли, сәлигәлидир. Огтајын овчулуғуну исә мүәллиф нәдәнсә тамам башга чүрә көстәрир. О јазыр ки, Огтај өз ишиндә нә гәдәр диггәтли, интизамлы вә јахшы ичрачы идисә, анчаг һәвәскары олдуғу овда бир о гәдәр сәлигәсиз вә диггәтсиз иди. Бәʼзән елә олурду ки, ов јеринә чатдыгда, мәсәлән, фишәнкләрини јаддан чыхарыб евдә гојдуғуну көрүрдү. Һәтта бир дәфә түфәнк әвәзинә фотоапаратын гобура гојулмуш үчајағыны көтүрүб кәлмишди («Гу көлү» китабы, сәһ. 38) вә и. а. Һекајәдә, Огтајы овчулугда өлүм тәһлүкәсинә гәдәр кәтириб чыхаран диггәтсизлијинин, интизамсызлығынын тәсвирләри чохдур. Реал һәјатда, әлбәттә, инсан мүәјјән сәбәбләрә көрә бәʼзән унутган, еһтијатсыз олар, амма даима, ејни вахтда бир-биринә зидд мүхтәлиф хасијјәт вә вәрдишләрлә јашаја билмәз. Огтајын заводда, өзү дә полад әридилмәси кими чәтин вә сон дәрәчә дәгиглик тәләб едән бир ишдә сәлигәли, диггәтли, интизамлы олмасы, амма овда, һәм дә һәвәскары олдуғу ишдә, һәмишә сәлигәсизлијә, диггәтсизлијә јол вермәси һеч кими инандырмыр.

М. Рзагулузадә һекајәләрдә бәʼзән гуру, риторик мүһакимәләр јүрүдүр, бәʼзән дә образлары чанлы бир дилдә јох, китаб дилиндә, рәсми бир шәкилдә данышдырыр. Мәсәлән, «Шаһин» һекајәсиндә һәлә чох кичик јашлы бир ушаг олан Камал атасына белә суал верир:

— «Атачан, мәни дә ова апарарсанмы?»

Атасы—«Гышдыр, сојугдур, оғлум» дејә әʼтираз етдикдә, Камал әл чәкмәјиб гуру вә рәсми сурәтдә чаваб верир:

— «Јох, атачан, мән сојугдан горхан, јолда јорулан ушаглардан дејиләм. Нә олар, атачан, апар, өзүн дә көрәрсән. Һәлә сәнә көмәјим дә дәјәр!» («Гу көлү», сәһ. 76).

М. Рзагулузадә өз һекајәләриндә бу кими нөгсанлары арадан галдырмаг үчүн сәнәткарлыг мәсәләсинә даһа чох фикир вермәлидир. Тәчрүбәли бир јазычы олан М. Рзагулузадә бу јолла ушагларымыз үчүн јени вә даһа көзәл һекајәләр јарада биләр.

Оручәли ҺӘСӘНОВ.